

УДК 373.2: 37.036

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.77-2.5>

Л. Б. Мельничук

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Н. С. Максимчук

викладач кафедри початкової і дошкільної освіти

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Л. В. Ілюк

старший викладач кафедри початкової і дошкільної освіти

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

КРИТЕРІАЛЬНО-РІВНЕВА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Статтю присвячено актуальній проблемі діагностики рівнів розвитку музично-творчих здібностей як іманентного компонента творчої особистості дитини дошкільного віку, що визначатиме подальші її успіхи в початкових класах. Зазначено, що важливою у цьому питанні є розробка діагностичного інструментарію, що дасть змогу здійснити педагогічний аналіз рівнів музично-творчого розвитку дитини. Охарактеризовано музично-творчі здібності дошкільника як індивідуально-психологічні властивості особистості, що зумовлюють сприйняття, виконання, творення музики, здатність розвиватися, вдосконалюватися в музиці і засобами музики. Доведено сенситивність дошкільного віку щодо розвитку музично-творчих здібностей.

Виокремлено та охарактеризовано критерії розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку: сприйняття музики, показниками якої є емоційний відгук на музику, усвідомлене сприйняття форми музичного твору, уміння зіставити зміст музики з картиною (емоційно-образним змістом); співоча майстерність, показниками якої є спів природним звуком, чисте інтонування в зручному діапазоні, спів під музичний супровід і без нього, відчуття задоволення від співу; рухова імпровізація під музику, яка серед показників визначає виразність та ритмічність рухів під музику, володіння достатнім обсягом танцювальних рухів (відповідно до віку), позитивний емоційний відгук на танцювальні рухи; елементарне музикування, серед показників якого передача ритмічної пульсації й ритмічного рисунку; почуття ансамблю; довільність імпровізації; пісенна творчість, яка включає здатність віднайти потрібну інтонацію в заданому жанрі, характер (на заданий текст), використання оригінальних мелодійних звучань; хореографічна майстерність, серед показників якої здатність імпровізувати у вільному танці та самостійно підібрати рухи відповідно до емоційно-образного змісту музики; музично-ігрова творчість, яка включає вміння самостійно вибирати спосіб оригінальних дій для передачі ігрового образу.

Визначено і схарактеризовано три рівні розвитку музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку: репродуктивний (низький), продуктивний (середній), творчий (високий). Описано методику проведення діагностики відповідно до виокремлених критеріїв та показників. Доведено, що запропоновані завдання сприятимуть якісній діагностиці рівнів розвитку музично-творчих здібностей дошкільників.

Ключові слова: музично-творчі здібності, діти дошкільного віку, заклад дошкільної освіти, критерії, показники та рівні.

Постановка проблеми. Своєрідним показником сформованості культури суспільства загалом та особистості зокрема є мистецтво, яке здатне надихати, мотивувати й спонукати до самовдосконалення. У цьому зв'язку назва освітнього напрямку – «Дитина у світі мистецтва» – набула нового звучання в останній редакції Базового компонента дошкільної освіти та, відповідно, в оновленій комплексній освітній програмі «Дитина». Автори прагнули таким чином зробити акцент на ролі мистецтва в розвитку особистості дитини та дошкільній освіті загалом [6, с. 3].

Одним із напрямів вирішення проблеми стало формування в дітей дошкільного віку музично-творчих здібностей – фундаменту становлення творчої особистості, що визначає подальші її успіхи в початкових класах [3]. Набуті в ранньому віці дитиною якості, знання, вміння і навички не лише створюють освітню платформу для навчання і виховання, а також сприяють розвитку її соціальної, інтелектуальної та академічної обдарованості.

Музична діяльність є складником мистецької діяльності в закладі дошкільної освіти. Музика

завдяки своїм властивостям може активно впливати на розвиток уяви дошкільника, яка становить основу її мистецько-творчих компетентностей.

У новій редакції БКДО як Державного стандарту дошкільної освіти мистецько-творчу компетентність визначено як здатність дитини практично реалізовувати свій художньо-естетичний потенціал для отримання бажаного результату творчої діяльності на основі розвинених емоцій та почуттів, емоційно-ціннісного ставлення до різних видів мистецтва, елементарно застосовувати мистецькі навички в життєвих ситуаціях, під час освітньої та самостійної діяльності [6, с. 3].

Наявність музично-творчих здібностей визначає рівень гармонійно розвинутої особистості. Успішне розв'язання освітніх завдань є можливим, якщо всі фактори (біологічні, психологічні, соціальні, індивідуальні) будуть вивчені і впроваджені в педагогічний процес закладу дошкільної освіти.

Важливим у цьому питанні є розробка діагностичного інструментарію, що дасть змогу здійснити педагогічний аналіз рівнів музично-творчого розвитку дитини. Знання вищезазначених діагностик дасть змогу визначити менш розвинені музично-творчі здібності, створити науково обґрунтовану програму їх розвитку, що матиме вплив на загальний розвиток особистості. Усе це свідчить про необхідність і актуальність вивчення і розробки діагностичних методик розвитку музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку [5, с. 149].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку музично-творчих здібностей дитини знаходила своє вирішення у філософському, психологічному, педагогічному напрямках дослідження сучасних науковців. Так, філософський аспект окресленої проблеми представлений у роботах З. Апресяна, Е. Ільєнкова, Е. Крупника, Д. Писарева, Г. Плеханова. Психологічним підґрунтям вивчення цієї проблеми є праці Б. Ананьєва, Л. Вигодського, А. Ковальова, Б. Теплова та ін. До питань творчого розвитку дітей зверталися у своїх наукових розвідках В. Асаф'єв, Д. Кабалевський, К. Рейнольдс, Г. Рід.

У вітчизняній та зарубіжній музичній педагогічній науці є низка наукових праць, присвячених дослідженню творчої активності дітей: музичній творчості (Н. Ветлугіна, К. Головський, Н. Метлов, К. Тарасова), творчим проявам та творчій спрямованості в дітей дошкільного віку (А. Зіміна). Однак аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу констатувати недостатню кількість праць, які всебічно висвітлюють динаміку розвитку музично-творчих здібностей у дітей дошкільного віку.

Так, синтетичне поняття «музично-творчі здібності» зустрічаємо лише в окремих дослідженнях (І. Артем'єва, О. Горожанкіна, Г. Дідич, К. Стецюк, С. Сисоєва, С. Стадник та ін.). Проаналізувавши ці джерела з проблеми музичних і творчих здібнос-

тей, можна зробити висновок про незначну розробленість поняття «музично-творчі здібності», відсутність єдиного погляду на їх природу, сутність і структуру, особливості їх діагностики.

Мета статті. Головною метою цієї статті є обґрунтування педагогічної діагностики рівнів сформованості музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Музично-творчі здібності – індивідуально-психологічні властивості особистості, що зумовлюють сприйняття, виконання, творення музики, здатність розвиватися, вдосконалюватися в музиці і засобами музики [4, с. 247].

Дошкільний вік є сенситивним для підвищення рівнів розвитку музично-творчих здібностей. Цей вік, на думку психологів (Н. Ветлугіна, Б. Теплов, А. Запорожець), «володіє типовими для дитинства особливостями: емоційної чуйністю, інтересом до творчих завдань, інтенсивністю мислення, для цього бажано вчити дітей активного сприйняття, переживання музичних творів, які пробуджують у дитині творчі сили, внутрішню активність» [2, с. 64].

Дитяча музична творчість – важливий фактор розвиненості особистості дитини. Музична діяльність у закладі дошкільної освіти включає такі види дитячої музичної творчості дошкільників: співи, слухання музики, музично-ритмічна та музично-ігрова діяльність, гра на дитячих музичних інструментах (візуалізація образів музики та передача їх під час виконавської діяльності голосом, рухами, пластикою) [1].

Це дає підстави виокремити такі критерії діагностики розвитку музично-творчих здібностей дошкільників:

- 1) сприйняття музики;
- 2) співоча майстерність;
- 3) рухова імпровізація під музику;
- 4) елементарне музикування;
- 5) пісенна творчість;
- 6) хореографічна майстерність;
- 7) музично-ігрова творчість.

Відповідно до окреслених критеріїв нами визначено показники розвитку музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку:

1) сприйняття музики: емоційний відгук на музику, усвідомлене сприйняття форми музичного твору, уміння зіставити зміст музики з картиною (емоційно-образним змістом);

2) співоча майстерність: спів природним звуком, чисте інтонування в зручному діапазоні, спів під музичний супровід і без нього, відчуття задоволення від співу;

3) рухова імпровізація під музику: виразність та ритмічність рухів під музику, володіння достатнім обсягом танцювальних рухів (відповідно до віку), позитивний емоційний відгук на танцювальні рухи;

4) елементарне музикування: передача ритмічної пульсації й ритмічного рисунку, почуття ансамблю, довільність імпровізації;

5) пісенна творчість: здатність віднайти потрібну інтонацію в заданому жанрі, характер (на заданий текст), використання оригінальних мелодійних звучань;

6) хореографічна майстерність: здатність імпровізувати у вільному танці, здатність самостійно підібрати рухи відповідно до емоційно-образного змісту музики;

7) музично-ігрова творчість: вміння самостійно вибрати спосіб оригінальних дій для передачі ігрового образу.

Відповідно до окреслених критеріїв та охарактеризованих показників нами визначено рівні розвитку музично-творчих здібностей дошкільників: творчий (високий), продуктивний (середній) та репродуктивний (низький).

Зокрема, показниками *творчого (високого) рівня* музично-творчого розвитку дітей дошкільного віку є такі характеристики: відповідність характеру музичного твору вибраних дитиною танцювальних рухів (підскоки, характерні кроки, плавне кружляння та ін.), доречність мімічних та вокально-мовних реакцій дитини; захопленість музикою й оригінальність придуманих ігрових сюжетів у рамках музичної композиції; створення композиції, що відповідає музичному образу, захопленість завданням, наявність словесних пояснень до малюнка.

Дошкільник висловлює численні й емоційно яскраві характеристики музичним образам, включеним в ігрове завдання. Придумує несподівані, цікаві назви, захоплюючий, розгорнутий сюжет, що відповідає музиці з емоційного настрою. Активно включається в обговорення, пов'язане з вибором варіантів втілення емоційного змісту музики в міміці, жестах, рухах, інтонаціях. Співає виразно, точно інтонуючи, природним звуком. Визначає звуковисотний рух вгору, вниз, ритмічні малюнки. Мелодію підбирає по слуху самостійно. Чисте інтування мелодійної лінії, слухова увага, широкий діапазон голосу не менше (6-7 звуків), почуття ладу.

Продуктивний (середній) рівень музично-творчого розвитку характеризується несамотійністю вибору типу рухів під музику (копіювання інших дітей), невиразністю і невпевненістю рухів, стриманістю або відсутністю мімічних та вокально-мовних реакцій, відсутністю ініціативи й оригінальності у вигадуванні ігрових сюжетів, стандартністю сюжету і композиції загалом охайністю, старанністю загалом, але відсутністю емоційної захопленості у процесі виконання малюнка.

Дошкільник уважний під час сприйняття музики, включеної в гру, дає нечисленні, але досить точні характеристики музичної образності. Придумує назви і сюжети за аналогією з уже знайомими, схо-

жими музичними іграми або відомими сюжетами казок і образних історій. У процесі рухових і звукових імпровізацій не виходить за рамки освоєних раніше прийомів. Власні варіанти ігрових втілень музичних образів нечисленні. Співає не надто чисто, інтонуючи звук за допомогою педагога. Мелодія підбирається на інструменті по слуху з незначною допомогою педагога. Правильне інтує окремі уривки, має невеликий діапазон голосу (4 звуки), уривчасту слухову увагу.

Діти, що мають репродуктивний (низький) рівень розвитку музично-творчих здібностей, характеризуються безвідносними до характеру музичного твору рухами (топтання на місці, перебіжки з одного кінця залу до іншого та ін.), епізодичністю уваги до музики, переключенням уваги на заняття своїми справами, відсутністю інтересу і захопленості в процесі виконання завдання, недбалістю і неестетичністю в оформленні малюнка (бруд, розляпування фарб та ін.).

Дитина виявляє розсіяність та неувважність у процесі сприйняття музики. Не виявляє до неї інтересу, що відтворюється як імпульс для власного фантазування. У словесному визначенні емоційного змісту музики часто говорить не в лад або відмовчується, боячись сказати не те, що треба. В процесі рухових і звукових імпровізацій не пропонує своїх варіантів, звіряє свої дії з діями інших дітей. При цьому копіює інших дітей неточно і неувважно. Співає, неточно інтонуючи, за допомогою педагога. Мелодія взагалі не відтворюється на інструменті; відсутнє поняття звуковисотності; немає слухової уваги.

Методами дослідження, доцільними в процесі діагностики рівнів сформованості музично-творчих здібностей дошкільників, є бесіда, опитування, тестування, педагогічне спостереження, виконання творчих завдань, аналіз результатів музично-творчої діяльності.

Власне проведення діагностики з метою вивчення реального стану розвитку музично-творчих здібностей дошкільників включає наведені нижче орієнтовні завдання відповідно до виокремлених критеріїв та показників.

1. Виявлення розвиненості до творчого сприйняття.

Завдання. Намалюй музику. Дітям пропонують прослухати музичний твір, наприклад, В. Косенка «Дощик», А. Стоянова «Сніжинки» або Е. Гріга «Ранок» і зобразити на папері, що вони уявляють, відчувають, коли слухають цю музику. Далі дітям пропонують розповісти, що вони зобразили на своєму малюнку, що уявили, що відчули.

2. Виявлення рівнів розвитку музично-творчих здібностей дітей у виконавській майстерності (співі).

Завдання. Запитально-відповідальні інтонації. Педагог проспівує музичне питання (наприклад «Де ти, білочко, живеш?» (муз. А. Левітової,

сл. Г. Гриненка), «Що нам осінь принесе?» (муз. З. Левіної, сл. А. Некрасової), «Де ти, кицько, ходила?» (муз. В. Верховинця, сл. О. Коваленка), дитина намагається дати пісенну відповідь, проспівавши мелодію. Завдання дорослого – розслабити дитину, дати їй відчути легкість, свободу з метою вираження в імпровізації.

3. Виявлення рівня розвитку музично-творчих здібностей дітей у грі на дитячих музичних інструментах.

Завдання 1. Складання ритмічних рисунків. Дитині пропонується на вибір використовувати будь-які шумові дитячі музичні інструменти (брязкальця, маракаси, бубен, барабан, дзвіночки, трикутник, тріскачка тощо). Педагог вистукує ритмічний малюнок (задає запитання), а дитина придумує відповідь і навпаки.

Завдання 2. Придумування мелодій на металофоні. Дитині пропонується на вибір музичні інструменти – ксилофон, металофон. Завдання: «Зіграй свою пісеньку». Якщо цей варіант не приймається, завдання спрощується: «Зіграй про лисичку», «Зіграй про зайчика», «Зіграй про пташку».

4. Виявлення рівнів розвитку музично-творчих здібностей дітей у руховій імпровізації під музику.

Завдання 1. Виконавська творчість. Танцювальна композиція «Метелиця-чарівниця» (муз. М. Лисенка з опери «Зима і весна»); «Весняні струмочки» (муз. В. Дублянського); «Вальс квітів» (муз. П. Чайковського з балету «Лускунчик»). Діти вільно розташовуються по залі, виконують самостійно знайому їм танцювальну композицію.

Завдання 2. Композиційна творчість. Пластичний імпровізований етюд сумний танок-прощання «Осіньне листячко» (муз. М. Глінки «Варіація» (мі мажор)); граційне кружляння сніжинки «Таночок сніжиночок» (муз. В. Моцарта «Танець сніжинок»); вигадливий візерунок рухливого струмочка «Таночок весняного струмочка» (муз. Р. Шумана «Маленький етюд»).

5. Ладове чуття.

Завдання 1. Прослухати і розрізнити три п'єси, різні за жанром (марш, танцювальна мелодія, колискова), показати відповідний рух. Оцінюється знання жанрів музики і самостійність у зміні руху відповідно до тридольної форми музичних фраз.

Завдання 2. Прослухати твір, наприклад, «Лускунчик», «Спляча красуня» (муз. П. Чайковського), «Коза-дереза», «Пан Коцький» (муз. М. Лисенка), «У печері гірського короля» (муз. Е. Гріга), визначити, які інструменти звучать, описати їх характер і зміст. Оцінюється вміння дітей чути звучання різних інструментів, вміння висловити свої думки розгорнуто.

6. Музично-слухова уява.

Завдання. Назвати улюблену пісню, мотивувати вибір, виконати її точно після вступу під музичний супровід.

7. Почуття ритму.

Завдання. Проплескати в долоні найпростіший ритмічний малюнок, мелодію з 5–7 звуків. Наприклад, співаночки «Іди, іди, дощичку», «Дибки, дибки», «Сорока-ворона» (укр. нар. примовки).

Означені завдання, на нашу думку, сприятимуть якісній діагностиці рівнів розвитку музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Висновки і пропозиції. На основі визначених критеріїв розвитку музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку (сприйняття музики, співоча майстерність, рухова імпровізація під музику, елементарне музикування, пісенна творчість, хореографічна майстерність, музично-ігрова творчість) визначено та охарактеризовано рівні: низький (репродуктивний), середній (продуктивний) та високий (творчий). Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у проведенні констатувального дослідження щодо діагностики музично-творчих здібностей у дітей дошкільного віку та моделюванні освітнього процесу закладу дошкільної освіти з метою розвитку музично-творчих здібностей дошкільників.

Список використаної літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (Дата звернення 20.06.2021 р.)
2. Ветлугина Н.А. О теории и практики художественного творчества детей. *Дошкольное воспитание*. 2004. С. 64.
3. Медова І., Терно І. Розвиток творчих здібностей дитини різними видами музичної діяльності. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. 2011. Червень, № 6. С. 1–19.
4. Мкртічян О.А. Музична складова генези тематичного тезауруса «музично-творчі здібності». *Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення* : збірник тез доповідей II Між-народної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 15 жовтня 2020 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2020. С. 246–248.
5. Ніколаєнко Л. Діагностика музично-творчих здібностей дітей 6-7 років у позашкільних освітніх закладах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 7 (81). С. 149–160. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/16.pdf>.
6. Половіна О. Дитина у світі мистецтва. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (Нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 2. С. 3–8.

Melnichuk L., Maksimchuk N., Ilyuk L. The criteria-level characteristics of the musical abilities development of preschool children

The article is devoted to the topical problem of diagnosing the levels of the development of musical and creative abilities as an immanent component of the creative personality of a preschool child, which will determine its further success in primary school. It is noted that the important thing in this matter is the development of diagnostic tools that will allow to make the pedagogical analysis of the levels of musical and creative development of the child. The musical-creative abilities of the preschooler are characterized as the individual-psychological properties of the personality which determine the perception, performance, creation of music, the ability to develop, improve the music and to understand the meaning of music. The sensitivity of preschool age in increasing the levels of development of musical and creative abilities is proved.

The following criteria for the development of creative abilities of preschool children are identified and characterized: the perception of music, indicators of which are the emotional response to music, the conscious perception of the form of a musical work, the ability to compare music with picture (emotional and figurative content); the singing skills, indicators of which are singing with the natural sound, pure intonation in a comfortable range, singing with and without music, a sense of pleasure from singing; the motor improvisation to music, which determines the expressiveness and rhythmicity of movements to music, possession of the sufficient amount of dance movements (according to age), a positive emotional response to dance movements; the elementary music making, among the indicators of which is the transfer of rhythmic pulsation and rhythmic pattern, a sense of ensemble, the arbitrariness of improvisation; the song creativity, which includes the ability to find the right intonation in a given genre, character (for a given text), the using of the original melodic sounds; the choreographic skill, among the main indicators of which is the ability to improvise in free dance and independently to select movements in accordance with the emotional and figurative content of music; the musical and game creativity, which includes the ability to independently choose the method of original actions to convey the game image.

Three levels of the development of musical and creative abilities of preschool children are defined and characterized: reproductive (low), productive (average), creative (high). The method of diagnostics according to the selected criteria and indicators is described. It is proved that the offered tasks will promote qualitative diagnostics of levels of development of musical and creative abilities of the preschool children.

Key words: *musical and creative abilities, preschool children, preschool education institution, criteria, indicators and levels.*